
Vállalkozó birodalmak – Oroszország és Nagy-Britannia a XVIII. századi Euráziában

Az angol–orosz kapcsolattörténet XVIII. századi elemzésére eddig kevesen vállalkoztak, *Matthew P. Romaniello*¹ megjelent munkájában azonban pontosan ezt a célt tűzte ki maga elé, teljesen új szemléletet vezetve be a két nagyhatalom viszonyának vizsgálatába. Romaniello munkája 2019-ben jelent meg a Cambridge University Press gondozásában, ami eleve jelzi számunkra, hogy egy friss, a szerző legújabb kutatási eredményeit összegző monográfiáról van szó. Témája pedig rendkívül átfogó, Oroszország és Nagy-Britannia gazdasági, valamint kereskedelmi kapcsolatainak a XVIII. századon átívelő, sokszor konfliktusokkal vagy éppen kölcsönös profitszerzésen alapuló együttműködéssel tarkított történetét tárja fel egészen a XVII. század végétől a kontinentális zárlat utáni időszakig. Romaniello az eurázsiai térséget helyezte munkájának középpontjába, ugyanakkor a távolsági kereskedelem és az export-import orientáció kérdéskörének tárgyalásakor legalább annyira szól a két állam európai és az atlanti térségben való gazdasági szerepvállalásáról, piacszerzési törekvéseiről, mint a fentebb jelzett régióról.

Romaniello munkájának nem csupán a tematikája, hanem megközelítése is izgalmas. Az általa írt gazdaságtörténet új szempontból tárja fel Oroszország és Nagy-Britannia kapcsolatát, amelyet elsősorban nem a két állam közötti kereskedelem volumenét leíró adatok oldalaról közelített meg, hanem a gazdasági interakciók lebonyolításában közvetlenül résztvevő kereskedők és kapcsolattartók tevékenységében. A szerző célja saját bevallása szerint a globális gazdaságtörténet új aspektusból történő ábrázolása, amely sok esetben teljesen

¹ A szerző a Weber State University docense és a *Sibirica: Interdisciplinary Journal of Siberian Studies* című folyóirat szerkesztője.

más képet fest az angol–oroszlkapcsolatokról, mint amely a rendelkezésre álló statisztikák alapján feltételezhető. Ilyen például Oroszlország Nagy-Britanniával szembeni gazdasági ráutaltsága és alárendelt szerepének átértékelése vagy a gyapjú- és a dohányválság idején is virágzó kétoldalú gazdasági kapcsolatok kérdése. A gazdaság aktora-inak feltárása során Romaniello nem a hivatalos kormányzati körök vagy a tárgyalásokkal megbízott diplomáták, hanem vállalkozások, kereskedők, családi kötelékek oldaláról közelít a témához. Példaként hozható erre a *Russian Company* és annak vetélytársaként működő *Estland Company* oroszországi befolyásának feltérképezése, vagy Katherin Harris munkássága, amivel számos új információhoz jut-tja az olvasót.

Romaniello jól rendszerezte munkáját, amelyet öt nagyobb fejezetre bontott. Az első szakaszban a XVII. századra jellemző viszonyokat mutatja be, azt az időszakot, amikor a *Russian Company* tevékenységének körülményei nehezebbé válnak a század második felében (1657-ben és 1667-ben) meghozott orosz korlátozásoknak köszönhetően. A társaság kiváltságainak elvesztésével párhuzamosan új lehetőségek nyíltak meg a balti-tengeri térségben rivális *Estland Company* számára, amely idővel átvette a *Russian Company* helyét és szerepét Oroszlországban. Ezekkel a folyamatokkal mutatja be a szerző, hogy a brit kereskedők számára milyen jelentősége volt az orosz piacon való érvényesülésnek, illetve, hogy ebből a szempont-ból nem volt egységes angol irányvonal, hiszen a kereskedelmi társa-ságok között is komoly vetélkedés volt a szentpétervári kormányzat bizalmának elnyeréséért, ami sokszor nem bizonyult könnyű feladat-nak. Az angol versengés, a *Russian Company* lehanyagatlása és az *Est-land Company* felemelkedése mellett Romaniello ebben a fejezetben arra is kitért, hogy a cári udvar ugyanezekben az évtizedekben mi-lyen lépéseket tett annak érdekében, hogy szilárd kapcsolatot építsen ki a Perzsa Birodalommal az orosz külképviselet megalapítása révén.

A második fejezetben a szerző a péteri kor gazdaságpolitikai változásaira koncentráll, amelynek középpontjában az orosz keres-ke-delmi hálózat keleti és nyugati irányú kiterjesztésének ambíciója állt. Ebben az időszakban John Bell tevékenysége és információ-

szerzése nagymértékben segítette a XVIII. század elején újjáéledő Russian Company térnyerését. A vállalat helyzetének átalakulása mögött azonban nem a piaci tényezők megváltozása vagy a társaság versenyképességének javulása, hanem a londoni kormányzat beavatkozása rejlett. Miután 1707-ben megtörtént a Skóciával való kiegyezés, új szabályozást vezetett be a Russian Company kezelésében. Bárki beléphetett a társaságba évi öt fontos díj megfizetése ellenében, s ezt a skót kereskedőkre szintén kiterjesztették. Így egyrészt felduzzadt a Russian Company kötelékében dolgozók száma, másrészt végérvényesen megszűnt a vetélkedés a Russian Company és az Estland Company között, mivel utóbbi tagjai a kormányzati intézkedés adta lehetőséget kihasználva bevásárolták magukat a Russian Company-ba, ezzel mintegy átvéve a társaság fölötti vezetést. A két vállalat egy irányítás alatt immáron ugyanazokért a távlati célokért dolgozott: az orosz piac és az orosz diplomáciai-politikai kapcsolatok minél hatékonyabb kiaknázásáért.

A következő szakasz témája egy olyan átmeneti időszak, amely immáron a brit–orosz gazdasági kapcsolatok válságos periódusának tekinthető. Az 1730–1760-as évekig a nemzetközi politikai események és háborúk erőteljesen befolyásolták a kétoldalú kereskedelmet. A Russian Company nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a perzsa területekkel való kereskedés már ne közvetítőkön keresztül menjen, hanem a saját kereskedőik indirekt felvásárlási jogot kapjanak a helyi selyemárukra. Az ennek érdekében kifejtett lobbijavarást John Eltonhoz köthető, aki aktívan részt vett a helyiekkel és az orosz kormányzattal folytatott tárgyalásokban. Túlzott befolyása és közbenjárása nyomán azonban komoly botrány keletkezett, amely negatív irányba módosította az orosz kormányzat döntéshozatali szándékát, és partvonalra szorította a brit érdekek érvényesülését. Az Elton körül kialakult ügy háttérében az állt, hogy a küldött meglátta a Kaszpi-tengeri regionális kereskedelem távlati lehetőségeit, amelyet az orosz kereskedők ekkor még nem használtak ki, és a közvetítő kereskedelem jogát ezen a területen átadták az örmény és indiai vállalkozóknak. John Elton pedig úgy vélte, a brit kereskedők helyi tevékenységének támogatásával nem csupán a profitszerzésre,

hanem a Perzsa Birodalommal való hivatalos kapcsolat felújítására is sor kerülhetne.

A John Elton-féle fiaskóból való kilábalás hosszú évekig tartott, de az 1760-as évek elejére végül normalizálódott a helyzet, a két állam kereskedelmi kapcsolatában megmutatkozó mérsékelt javulás pedig az 1766-os egyezményben realizálódott. Az idáig vezető út azonban hosszú és bonyolult diplomáciai erőfeszítéseket igényelt, amelynek folyamatát Romaniello érzékletesen és logikusan vázolta fel. A hétéves háború és az amerikai függetlenségi háború által megtépázott balti és atlanti kereskedelem és az ellentétes politikai oldalon való szerepvállalás ugyanakkor minden kölcsönös gazdasági együttműködési szándék ellenére ismétlődő hullámvölgyeket eredményezett a két ország relációjában, amelyben Romaniello véleménye szerint kiemelt jelentősége volt a britek részről állami szinten támogatott kalózkodásnak és II. Katalin fegyveres semlegességi politikájának. Szintén ugyanebben a negyedik fejezetben tér ki a szerző James Harris diplomata és a Ravanszkij családdal, valamint az orosz elittel szoros viszonyt ápoló nővérének, Katherin Harrisnek a munkásságára, s az ő példájukon keresztül reflektált a családi hálózatok jelentőségére a kapcsolatépítés és a gazdaságpolitikai érdekérvényesítés szemszögéből. Ezen a ponton érdemes kitérnünk arra is, hogyan tekint Romaniello a két állam egymástól való kölcsönös függőségére. Véleménye szerint Nagy-Britannia és Oroszország között a XVIII. század első éveiben egyenlő partnerség van, s a század többi évtizedeiben a bilaterális kapcsolat mérlege Szentpétervár oldalára dől el. Felfogása szerint többet profitált Oroszország a britekkel folytatott üzletből, mert Nagy-Britannia a tengerészethez szükséges eszközöket és nyersanyagokat tekintve alapvetően importfüggésben volt, míg Oroszország számára a brit szigetekről behozott termékek fontosak voltak ugyan, de nem nélkülözhetetlenek. Ezzel próbálta Romaniello cáfolni azt a hagyományos képet, miszerint a két ország kereskedelmi kapcsolatait tekintve Oroszország kiszolgáltatottabb helyzetben lett volna, és nagyobb szüksége lett volna a nyugati partnerére, mint fordítva. Amellett pedig hangsúlyozza, hogy Oroszország nem „*passzív résztvevője*” a brit–orosz kereskedelemnek, hanem ugyanolyan aktív és az új lehetőségek kihasználására nyi-

tott szereplő, akárcsak Nagy-Britannia, s éppen ezzel indokolhatóak az orosz kereskedelmi sikerek a XVIII. század utolsó harmadában.

Az eredményesség és az orosz lehetőségek bővülésének évtizedekig tartó tendenciája során az Egyesült Államok új piacot jelentett az orosz állam számára, az amerikai kereskedők pedig részben átvették a britek helyét. Az 1807–1812 közötti időszakban a Nagy-Britannia és Oroszország közötti hivatalos kereskedelem meg is szűnt Oroszország francia szövetségi rendszerbe történő integrálása, s ezzel együtt a kontinentális zárlathoz való kényszerű csatlakozása miatt. Romaniello úgy véli, hogy a XVIII. század utolsó évtizedeiben a geopolitikai helyzet változásait a két állam közül alapvetően Oroszországnak sikerült jobban kihasználnia, hiszen valamennyi esetben bővíteni tudta az orosz piacot, s még a kontinentális rendszer és a napóleoni éra nehézségei is ösztönzően hatottak az orosz csendes-óceáni pozíciók kiterjesztésére.

Romaniello műve az angol–orosz gazdasági együttműködés erősségeinek és gyenge pontjainak kiváló elemzését adja. A szerző rávilágított az eurázsiai régió jelentőségére, a terület kereskedelmi kiaknázásában rejlő lehetőségekre, amelyek elérésének érdekében a brit diplomácia és vállalkozói réteg igyekezett felhasználni Oroszország regionális helyzetét és a környező népekkel, államokkal való kapcsolatrendszerét, hogy meglapozhassa saját befolyását a térségben. Ebben a szerző által „*információszerző kihívásnak*” nevezett folyamatban értékelődött fel az – elsősorban nem a politikai szférából érkező – egyének (például John Bell, Samuel Bentham és Joseph Billings) tevékenysége. Ugyanakkor Oroszország sem maradt tétlen az érdekérvényesítés tekintetében és jó érzékkel, a birodalom gazdasági érdekeit szem előtt tartva alakította politikáját akár a brit partnerének okozott hátrány felvállalása mellett is.

Matthew P. Romaniello: *Enterprising Empires. Russia and Britain in Eighteenth-Century Eurasia* [Vállalkozó birodalmak – Oroszország és Nagy-Britannia a XVIII. századi Euráziában]. Cambridge, Cambridge University Press, 2019. 291 o.

Schrek Katalin